

OPEN MONUMENTENDAG NIJMEGEN 2020

**Fietsroute Oud-West
Tuindorpen en fabrieken 1910-1930**

Afstand: 8,8 km

Arbeiders en fabrieken

Een betere volksgezondheid was het doel van de Woningwet uit 1901. Het kabinet-Pierson wilde een einde maken aan de ongezonde en armetierige omstandigheden waarin een groot deel van de Nederlandse bevolking moest leven. Gemeenten kregen de opdracht om krotten op te ruimen, woningbouwverenigingen kregen subsidie om goede en goedkope huurhuizen te bouwen. Woningvereniging 'Nijmegen' die in 1906 werd opgericht, nam tot 1940 het leeuwendeel van de sociale woningbouw voor haar rekening. De grote arbeiderswijken in Oud-West zijn nog steeds eigendom van haar huidige rechtsopvolger, Portaal.

Nijmegen was na de negentiende eeuwse stadsuitleg een luxe woonstad geworden. Dat moest ze blijven. Daarom bestemde ze het gebied achter de spoorlijnen naar Den Bosch en Venlo voor sociale woningbouw - uit het zicht van de welgestelde singelbewoners. Hier werd ook de meeste industrie gevestigd, zoals papierfabriek Gelderland aan de Voorstadslaan, Smit Transformatoren aan de Groenestraat en de NYMA vlakbij het Maas-Waalkanaal dat in 1927 werd geopend. Omdat arbeidersgezinnen zich voor 1940 geen fiets, laat staan een brommer of auto konden veroorloven, moesten ze zo dichtbij de fabrieken wonen, dat vader naar zijn werk kon lopen.

Na 1970 verdween veel industrie, deels door buitenlandse concurrentie, deels door het beleid van de gemeente dat lawaai, stank en vervuiling uit de woonwijken wilde weren. Verschillende bedrijventerreinen werden nu ingezet voor woningbouw.

Tuindorpen

Tussen 1910-1930 zijn het Waterkwartier, het Willemskwartier en de Wolfskuil gebouwd. Ze zijn met het Rode Dorp in Nijmegen-Oost de oudste arbeiderswijken van de stad en alledrie geïnspireerd door de tuinstadgedachte, geesteskind van de Engelsman Ebenezer Howard. Hij wilde geen buitenwijken aan de bestaande stad breien, maar nieuwe steden van beperkte omvang bouwen, die zoveel mogelijk zelfvoorzienend waren qua werk, cultuur, onderwijs etc. Hier hoefden mensen niet in ongezonde en benauwde huurkazernes te wonen, maar hadden ze in een prettig huisje in het groen. De ideale tuinstad was rijk bedeed met parken en was omgeven door een groene zone. De inwoners woonden in traditioneel gebouwde eengezinswoningen met bakstenen muren en schuine pannendaken; en een voor- en achtertuin. Om hun autarkie te benadrukken waren sommige tuinsteden, zoals Hampstead in Londen, ommuurd en alleen via een poort(woning) te bereiken.

Hoewel de tuinstadgedachte in Nederland populair was, zijn hier slechts enkele tuindorpen gebouwd.

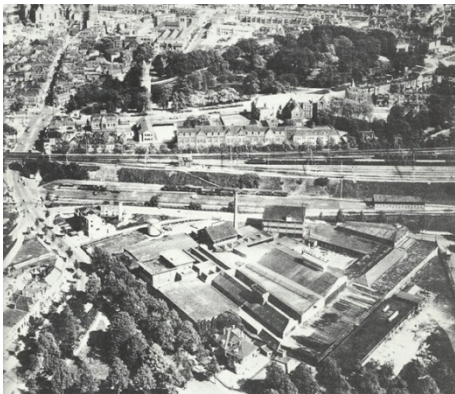
De Nijmeegse arbeiderswijken uit de jaren tien en twintig hebben enkele kenmerken van het tuindorp, met name de laagbouw, de traditionele architectuur, de voortuinen, het centrale plein en de poortwoning.

De route

U start voor het centraal station en rijdt door de Stieltjesstraat naar de Kronenburgersingel, waar u linksaf slaat richting Joris Ivensplein. Op de hoek gaat u opnieuw naar links en fietst onder de Hezelpoort door. U bent nu op de Voorstadslaan. Na tweehonderd meter ziet u links

1. de gesloten gevelrij van het **Gelderland-Tielens** complex, in 1986 gebouwd op de plaats van de voormalige papierfabriek met deze naam. Vanaf de Voorstadslaan is de buurt slechts via twee smalle doorgangen te bereiken. Deze poortwoningen roepen de gedachte op aan vroeg twintigste eeuwse tuinwijken.

Luchtfoto papierfabriek Tielens 14 juni 1976 brand voordat het gebouw gesloopt kon worden

Aan de overkant van de straat ligt het driehoekige Krayenhoffpark. U slaat aan het einde rechtsaf

2. Het pand rechts met zijn lange neoclassicistische gevel en schuine dak is een van de oudste fabrieksgebouwen in Nijmegen (architect. J. Knoops jr.). In 1879, de afbraak van de stadsmuren was nog in volle gang, kreeg A.D. van Seters toestemming om hier de 'margarineboterfabriek **Batava**' op te richten. De gemeente die van Nijmegen een deftige woonstad wilde maken, verleende de bouwvergunning op voorwaarde dat er 'in die wijze gebouwd wordt als zijnde overeenkomstig een blok huizen'.

Na de Batavafabriek slaat u linksaf. U volgt de Weurtseweg 300 meter. Dan ziet u links

3. een **villa met een rieten dak** met daaromheen twee recente appartementengebouwen, genoemd naar twee Romeinse keizers: Trajanus, de

naamgever van de stad Ulpia Noviomagus en Hadrianus, zijn opvolger. Hier was vroeger houthandel Key. De eigenaar woonde in de villa.

Enkele honderden meters verder ziet aan de rechterkant van de Weurtseweg

4. het eerste door Woningvereniging Nijmegen gebouwde complex **woningwetwoningen** (1910-1912). Architect J.C. Hermans gebruikte nog negentiende eeuwse vormen: speklagen in geel metselwerk, siermetselwerk boven de ramen en hoge, smalle deuren en ramen. Dezelfde neo-renaissance elementen vinden we ook in andere bouwwerken uit die jaren: de huizen in de Bergansiusstraat en de Krayenhoff- en Snijderskazerne.

U neemt de eerste straat links, de Waterstraat, en dan weer de eerste straat links

5. U bent nu in de geknikte **Amstelstraat** (1922) die voorbij de knik door een poortwoning gaat.

voor- en achterzijde

Beide elementen uit de tuindorp gedachte geven het straatje een intiem karakter. De architectuur is verwant aan de Amsterdamse school. Verantwoordelijk voor het onverwachte karakter van de Amstelstraat zijn architect J. Hermans en 'aesthetisch adviseur' W. Hoffmann die door Woningvereniging Nijmegen werden ingeschakeld, nadat de gemeenteraad had verzocht om meer aandacht te schenken aan het uiterlijk van de sociale woningbouw.

U steekt na de poort de Kanaalstraat over, vervolgt de Merwedestraat en komt op het

6. **Maasplein** dat het centrum vormt van een project van 314 woningwetwoningen uit 1922, waartoe ook de Amstelstraat behoort. Hier stonden de openbare voorzieningen van de buurt: een badhuis en vier winkels. Zo'n centrumplein is eveneens een klassiek tuindorpelement.

We zien hier traditioneel vormgegeven arbeiderswoningen, die een voor- en achtertuin hebben, en die door de verspringende kapvormen een pittoresk geheel vormen.

Wat lijkt op een zitbank is echter stilistisch weergegeven waar 2000 jaar geleden twee Romeinse tempels stonden. Deze stonden in de stad Ulpia Noviomagus Batavorum. Keizer Trajanus was de naamgever van deze stad, het latere Nijmegen.

langs het Maasplein loopt de Waterstraat die u naar links volgt tot de rotonde, waar u oversteekt naar de Voorstadslaan. Dan neemt u de tweede straat linksaf, de Prinsenlaan die overgaat in de Patrijsstraat. Aan het einde hiervan gaat u op de vijfsprieng linksaf, de Tweede Oude Heselaan. Na 500 meter gaat u rechtsaf, de Pastoor Zegersstraat. U slaat de tweede straat linksaf, de Mezenstraat die uitkomt op het rechthoekige Nachtegaalplein.

7. Opvallend op het **Nachtegaalplein** is het hoge poortgebouw, waarvan de vorm terugkeert in de centrale panden links en rechts. Oorspronkelijk was dit een groen plein (gebouwd in 1916, architect J.C. Hermans), al zijn er – net als in veel straten van de Wolfskuil – nooit voortuinen geweest. De architectuur is eenvoudig, met hier en daar siermetselwerk waarin het expressionisme zich aankondigt.

U verlaat het Nachtegaalplein aan de overkant en rijdt naar de Koninginnelaan, waar in het verleden ook een poortgebouw heeft gestaan. (Daarom heette de buurt vroeger 'Onder de Bogen'). De straat gaat over in de Floraweg. We zitten hier op de laatste uitlopers van de stuwwal, die u via de Looimolenweg (vierde zijstraat na de Nieuwe Nonnendaalseweg) opfietst

Looimolenweg

Bovenaan gekomen (Graafseweg) slaat u rechtsaf. Bijna meteen ziet u

8. villa **De Wolfskuyl** (1913, C. de Groot), een statig landhuis luiken en opvallende schoorstenen. De kapel links (1935, Charles Estourgie) werd gebouwd in opdracht van de nonnen die toen in de villa woonden. Tussen 1948 en 1989 was hier een studiehuis voor de broeders van Oudenbosch.

U vervolgt de Graafseweg en gaat bij de stoplichten linksaf, de Groenestraat in. Na de spoorlijn ziet u aan uw linkerhand het fabriekscomplex van

9. **Smit Transformatoren**, waarvan de bouw in 1913 is begonnen. In 1969 werkten hier 3400 mensen, nu nog 300. Smit is het enige grotere industriële bedrijf in Nijmegen dat nog in een woonwijk staat.

Bij de stoplichten volgt u de Groenestraat naar links. Na een paar honderd meter bereikt u

10. de neogotische **H. Antonius / St. Annakerk** (1910, A. Margry). De eerste tien jaar na de bouw stond de kerk vrijwel in een niemandsland. Pas toen kwam de bouw van het Willemskwartier goed op gang. Dat er toch gebouwd werd, kwam door een schenking van J.P. Grewen, een rijke effectenhandelaar die een fonds stichtte voor de bouw van kerken die aan de heilige Antonius waren gewijd. De gevel van de kerk die naar het voorbeeld van de grote Franse kathedralen is ontworpen, is met opzet asymmetrisch. Naast de 56 meter hoge linkertoren vormt de lage rechtertoren de overgang naar de pastorie.

In de linkertoren zijn balkons, aangebracht op verzoek van de gulle geveer die vandaar de parochie wilde overzien.

U vervolgt de Groenestraat en neemt de tweede zijstraat links, de Heyestraat die uitkomt op

11. het **Beetsplein**. Het Willemskwartier is in fases tussen 1916 en 1929 gebouwd (architecten Hermans / Hoffmann). Een deel van de woningen is gefinancierd door bedrijven als de Staatsspoorwegen, Smit en Dobbelman die zo huisvesting voor hun personeel reserveerden.

Het Beetsplein en naaste omgeving hebben kenmerken van een tuinwijk. Het poortgebouw, de lage bakstenen huizen met hun gevarieerde kapvormen, de voortuinen, het groen in het plein en de geknikte Hofdijkstraat.

U steekt het plein schuin over naar de Hofdijkstraat. Aan het einde gaat u linksaf (Thijmstraat) en meteen weer linksaf (Maerlantstraat). U gaat onder de poort door en rijdt terug naar de Groenestraat, waar u linksaf gaat. (U kunt het beste even lopen). Even verder ziet u

12. de **Agnes Reiniera Fröbelschool** (1920, J. Vingerhoets, C.N. Hoogterp), gebouwd dankzij een schenking van jonkheer Rutgers van Rozenburg en genoemd naar zijn tweelingdochters. Dat het gebouw in de volksmond 'de Tweeling' heet, heeft ook te maken met de bouw in twee identieke vleugels. Het geheel doet modern aan dankzij de ronde onderwijzerskamers links en rechts, en de lichte baksteen.

U vervolgt de Groenestraat en gaat bij de stoplichten linksaf. Na honderd meter ziet u aan de overkant

13. de **Splendor Gloeilampenfabriek** (1928, C. van Pothoven). De architect was leerling van K.P.C. de Bazel en heeft zich laten inspireren door diens hoofdkantoor van de Heidemij in Arnhem (zie de Assyrische motieven onder de eerste verdieping). In 1928 had Anton Jurgens aandelen in deze gloeilampen genomen, die hij schielijk verkocht toen Philips dreigde een margarinefabriek te openen en door aankoop van de omliggende grond uitbreiding onmogelijk had gemaakt.

14. aan deze kant staat een rij **Amsterdamse school huizen** (St. Annastraat 209-233), ontworpen door Charles Estourgie als een eerbetoon aan de in 1923 overleden voorman van de Amsterdamse school, Michiel de Klerk. De deurportalen uiterst links en rechts, de horizontale roedenverdeling in de ramen en de in de gevel zichtbare schoorstenen zijn opvallende details.

U gaat meteen na de brug over de spoorlijn links af en rijdt naar het centraal-station. Einde route

Deze route maakt deel uit van een serie van 8 routes door Nijmeegse wijken en is uitgegeven in het kader van Open Monumentendag 2007. In 2020 is het geactualiseerd.

Uitgave: Gemeente Nijmegen, afdeling Stadsontwikkeling, september 2007
Research en tekst: Rob Wolf, Bureau voor Geschiedschrijving en Archiefverzorging
Productie en coördinatie: Maerle Snabel, afdeling Stadsontwikkeling
Bewerking voor Open Monumentendag 2020: Ber Jansen

Plattegrond

